

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2000 metai

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2001

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2000

VILNIUS 2001

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2000

VILNIUS 2001

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Algirdas GIRININKAS

Lietuvos istorijos institutas

Vytautas MERKYS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Vacys MILIUS

Lietuvos istorijos institutas

Edmundas RIMŠA (pirm. pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Antanas TYLA

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.crosswinds.net/~istorija/lim.html>

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-780-41-1

© Lietuvos istorijos institutas, 2001

© Straipsnių autoriai, 2001

MŪSŲ JUBILIATAI

LIETUVOS KULTŪROS ISTORIKĖ INGĖ LUKŠAITĖ

Prieš 33 metus pradėjusi darbą Lietuvos istorijos institute, Ingė Lukšaitė iki šiol tebėra ištikima šio lietuvių istoriografijos kūrėjų kolektyvo narė. Per visus šiuos sudėtingų Lietuvos visuomenei aplinkybių paženklintus mokslininkės tyrinėtojos darbo metus I. Lukšaitė išsaugojo ištikimybę dvasinėms vertybėms, kurių tvirtą sampratą atsinešė iš tėvų namų, dosniai dalijosi šiuo intelektualiniu turtu su kolegomis, bičiuliais, mokiniais.

I. Lukšaitė gimė 1940 m. vasario 2 d. Kaune Meilės Matjošaitytės ir Kazio Lukšos šeimoje, kurioje buvo tvirta meilės ir atsidavimo Tėvynei, pilietiškumo ir atsakomybės, tautinių vertybių puoselėjimo dvasia. Vaikystėje pasirinkusi muzikės kelią, Ingė 1962 m. baigė istorijos studijas Vilniaus universitete ir tapo istorike. Tačiau mokslo metai, praleisti M. K. Čiurlionio menų mokykloje, nepraejo be pėdsakų. Muzikos, meno ir žmogiškojo gerumo pamokos išlavino iš prigimties jautrią kultūros istorijos tyrinėtojos klausą, gebėjimą išgirsti tai, ko dažnai neišgirdavo kiti istorikai, anksti pastūmėjo į sovietmečiu negeistinių kraštotyriminkų bei paminklosaugininkų gretas.

Institute pradėjusi tyrinėti Reformacijos Lietuvoje istoriją, I. Lukšaitė atrado savitą kelią į XVI–XVII a. lietuviškosios kultūros pasaulį. Tai liudija jau pirmoji jos monografija „Lietuvių kalba reformaciniame judėjime XVII a.“, išspausdinta 1970 m. Šiame tyrinėjime išryškėjo visą I. Lukšaitės mokslinę kūrybą ženklinantis problemų derinys. Istorikė prigimtimi religinio pobūdžio Reformacijos plėtrą Lietuvoje suvokė kaip sąjūdį, veikusį XVI–XVII a. Lietuvos kultūros raidą, ieškojo, rado ir atskleidė neretai netikėtas sąsajas. Parengusi publikaciją „Lietuvos publicistai valstiečių klausimu XVI a. pabaigoje – XVII a. pirmojoje pusėje“ (1976), parašiusi knygą „Radikaliaji reformacijos kryptis Lietuvoje“ (1980) ir spausdindama straipsnius mokslo ir

mokslo populiarinimo žurnaluose, I. Lukšaitė supažindino lietuviškai skaitančią sovietinės Lietuvos visuomenę su iškilėmis, dvasinei kultūrai nusipelnusiomis tyrinėjamo laiko asmenybėmis (A. Volanu, J. Chondzinskiu, S. B. Chilinskiu) ir jų nuveiktais darbais.

Gebėjimas susieti Reformacijos sklaidą su kultūros raidos tendencijomis XVI–XVII a. Lietuvoje lėmė, kad I. Lukšaitė tapo 1981 m. išleistos pirmosios Lietuvos kultūros istorijos sintezės („Lietuvos kultūros istorijos bruožai: Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus“, bendraaut. Juozas Jurginis) autore. Šiame darbe I. Lukšaitė suformulavo lietuvių istoriografijai naujas kultūros proceso išvalgas, kurios tapo svarbiu įnašu ne tik į Lietuvos istorijos mokslą. Jų įtaka nesunkiai pastebima ir tuo metu brendusio politinio Lietuvos Sąjūdžio ideologijoje. Tad nenuostabu, kad tarp 1988 m. iškeltųjų į Sąjūdžio iniciatyvinę grupę buvo ir I. Lukšaitė.

Ilgus metus kartu su Inge dirbantys gerai žino, su kokia meile ji kalba apie žemę, kurioje kiekviena išarta vaga gerai matoma, o išaugintas derlius apčiuopiamas, kaip jautriai geba palyginti žemdirbio ir istoriko darbus. Ir ne tik kalba apie gamtą, žemę. Kiekvieną rudenį Ingė dosniai vaišina savo išaugintais vaisiais, kviečia kolegas pasisvečiuoti, padiskutuoti jos sodyboje Jonių kaime.

Metams bėgant su meile išpurentoje mokslo tyrimų žemėje užaugo gražus I. Lukšaitės darbų derlius. 1999 m. knygynuose pasirodžiusi 647 psl. jos studija „Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis“ buvo, atrodytų, neįtikėtina greitai išpirkta. Taip atsitiko dėl to, kad po kiek sausoku akademišku knygos pavadinimu slypi išsamė, žmogiškosios širdies šiluma alsuojanti abiejų istorinės Lietuvos dalių, Didžiosios ir Mažosios, kultūros procesų analizė. Tais pačiais metais Lietuvos visuomenė gavo dar vieną reikšmingą mokslininkės inicijuotą ir kartu su Vilija Gerulaitiene parengtą dovaną – XVII a. antrojoje pusėje dirbusio Prūsijos kultūros istoriko Mato Pretorijaus veikalą „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla / Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne“ pirmosios knygos publikaciją. Ir tai – tik pradžia. I. Lukšaitės mokslo darbų planuose numatoma rengti ir leisti ne tik M. Pretorijaus, bet ir kitus senosios istoriografijos tekstus. Šiame darbe jai talkina jos išauginti jaunosios kartos tyrinėtojai.

1962 m. pirmoji I. Lukšaitės darbo vieta buvo mokykloje, Trakų Vokėje. Ji netapo pedagoge. Tačiau šiandien I. Lukšaitė savo mokytoja vadina nemažas būrys studijavusių bei studijuojančių Vilniaus dailės akademijoje, Vytauto Didžiojo bei Klaipėdos universitetuose, Atviros visuomenės kolegijoje. Visiems savo mokiniams tyrinėtoja dosniai dalija dešimtmečiais kauptas žinias ir patyrimą, ugdo istorikų „klausą“.

I. Lukšaitė ne tik pasinėrusi į senosios Lietuvos kultūros istorijos studijas. Ji aktyviai dalyvauja šių dienų Lietuvos kultūros gyvenime, darbuodamasi Nacionalinių kultū-

ros ir meno premijų skyrimo komisijoje, rengdama kultūros vertybių apsaugos įstatymus, aiškindama istorijos mokslo tyrimų svarbą tvirtinant atkurtosios Lietuvos valstybės kultūros pamatus.

Kolegos linki Jubilatei sveikatos, kūrybinės sėkmės ir nekantriai laukia naujų jos knygų.

Jūratė Kiaupienė

ETNOLOGĖ JANINA MORKŪNIENĖ

2000 m. gruodžio 27 d. Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus darbuotojai J. Morkūnienei (Laniauskaitei) suėjo 60 metų. Gimė ji Aukštadvaryje (Trakų r.), 1948–1959 m. mokėsi Aukštadvario vidurinėje mokykloje, 1959–1961 m. Vilniuje dirbo ūkinį ir administracinį darbą. 1961–1967 m. Vilniaus universitete studijavo istoriją, specializavosi visuotinės istorijos srityje. Nuo 1968 m. mokslinė veikla susijusi su Lietuvos istorijos institutu. 1968–1969 m. buvo to instituto jaunesniąja moksline bendradarbe, o nuo 1969 m. tuo pačiu etatu ėmė dirbti Etnografijos skyriuje. Nuo 1994 m. ji dirba vyresniąja moksline bendradarbe.

Visa J. Morkūnienės mokslinė veikla susijusi su Lietuvos kaimo transporto priemonių, kailiadirbystės bei odininkystės tyrinėjimais. Pagrindinis jos darbų šaltinis – Lietuvos istorijos instituto etnografinių ekspedicijų metu pačios surinkta medžiaga – aprašai, nuotraukos, piešiniai. Stropiai pasinaudojo ir Vilniaus universiteto bibliotekoje esančiais Rusijos geografo draugijos Vilniaus skyriaus XIX a. surinktais aprašais. 1977 m. J. Morkūniene „Iš lietuvių kultūros istorijos“ 9-ajame tome paskelbė studiją „Lietuvos valstiečių kinkomasis vasaros transportas“. 1993 m. Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvos istorijos doktorantūros studijų komitete ji apgynė humanitarinių mokslų etnologijos krypties daktaro disertaciją „Lietuvos valstiečių vasaros kinkomasis transportas (XIX a. antroji pusė – XX a. pirmoji pusė)“. Transporto priemonių tolesnių tyrinėjimų rezultatas – monografija „Valstiečių rogės, pakinktai ir jų gamyba“ (1994). Ir pagaliau ėmė tyrinėti kailių ir odų apdorojimą – darbo priemones, technologijas, šios srities amatininkus. Iš šios etninės kultūros srities 1997 m. „Lietuvos etnologijos“ 2-ajame tome yra paskelbusi studiją „Kailių išdirbimas Lietuvoje XIX a. antroje pusėje – XX a. pirmoje pusėje“. Be šių darbų, transporto priemonių ir odininkystės temomis ji yra paskelbusi per 20 straipsnių „Lietu-

vos mokslų akademijos darbų“ A serijoje, „Liaudies kultūroje“, etnologų konferencijų leidiniuose, lokalinėse monografijose. Jos darbams būdingas analitiškumas, siekimas panaudoti visus turimus duomenis.

Etnologės indėlių į lietuvių etninės kultūros paveldo išsaugojimą liudija ne tik gausios ir vertingos publikacijos, bet ir sukaupti gausūs lauko tyrimų aprašai ir nuotraukos. Ateities kartos galės pasigėrėti tūkstančiais puikių ir kruopščiai atliktų piešinių, kuriuos Jubiliatei vadovaujant atliko jos ekspedicijose dirbę dailininkai.

Jubiliate noriai dalijasi sukaupta patirtimi su jaunimu. Ji yra Jaunųjų etnografų mokyklos (prie Lietuvos istorijos instituto ir Jaunimo turizmo centro) lektorė, vertinimų patarimų etnografinių duomenų sisteminimo ir analizės klausimais ji teikė ne vienam mokslininkui kelią pradedančiam etnologui.

Bet kokį darbą ji atlieka su meile ir atsidėjimu, niekada nėra pateikusi atmestinais parengto teksto. Kiekvienas straipsnis iki smulkmenų apsvaistytas, kiekvienas reiškinys su didžiausia atsakomybe įvertintas ir tik tada aprašytas. „Gal kada bus rašoma technikos istorija, – dažnai pamąsto etnologė, – tada prisireiks ir mano darbų“. Tačiau ir dabar J. Morkūnienė ieško sąlyčio taškų su sparčiai kintančiu gyvenimu ir siekia savo darbams suteikti taikomąjį pobūdį.

Transporto priemonių ir su jų gamyba susijusiais bei verslų tyrinėjimais J. Morkūnienė savo vardą tvirtai yra įrašiusi į lietuvių etnologijos istoriografiją. Belieka palinkėti, kad jos vardu pasirodytų dar nemaža darbų apie lietuvių etninę kultūrą.

Vacys M i l i u s, Žilvytis Š a k n y s